

สมุนไพรที่มีฤทธิ์แรง

การตั้งตำรับยาหรือการปรุงยา จะต้องประกอบด้วยสมุนไพรหลายๆ ชนิดเป็นส่วนประกอบ ยาสมุนไพรหลายตำรับมีส่วนประกอบของสมุนไพรที่มีฤทธิ์แรง ก่อนการปรุงยาจึงควรรู้ชื่อและสรรพคุณของสมุนไพรแต่ละชนิด รวมทั้งวิธีการทำให้ฤทธิ์ของสมุนไพรอ่อนลง หรือวิธีการลดฤทธิ์สมุนไพร ในตำรับยาไทยใช้วิธีการลดฤทธิ์ยาหลายวิธี ได้แก่

- ❖ **การระตุ :** การทำให้ตัวยามีฤทธิ์อ่อนลง หรือทำให้พิษของตัวยาน้อยลง หรือทำให้ยานั้นสะอาดขึ้น ทำให้แห้ง สมุนไพรที่ใช้วิธีนี้ได้แก่ มหาหิงคุ์ เกลือ สารส้ม ยาดำ น้ำประสานทอง ดินสอพอง จุนสี (การแปรรูปให้เป็นผงบริสุทธิ์ ด้วยการใช้ไฟที่ร้อนจัดเพื่อให้สิ่งที่ไม่ต้องการสลายกลายเป็นควันไป)
- ❖ **การประสะ :** การทำให้พิษของตัวยาน้อยลง (การพอกหรือชำระสิ่งต่างๆ เพื่อให้สะอาดหรือให้ฤทธิ์อ่อนลง) สมุนไพรที่ใช้วิธีนี้ได้แก่ สลัดได ตาตุ่ม หัวเข้าค่า รักหลวงหรือหมายถึงในยาขนานนั้น มีตัวยาทัวหนึ่งขนาดเท่าตัวยานี้หนักรวมกัน (การเท่ากันของยา) เช่น ยาประสะไพล คือ น้ำหนักของไพล (๑ ตั้ว) เท่ากับตัวยานี้ในตำรับทั้งหมดหนักรวมกัน
- ❖ **การฆ่าฤทธิ์ (การต้ม การคั่ว การย่าง) :** การทำให้พิษของยาอ่อนลงหรือทำให้ฤทธิ์ที่ไม่ต้องการหมดไป เพื่อให้พิษสมุนไพรมีสรรพคุณตามต้องการ ได้แก่ ยาดำ ชะมดเข็ด ชาดก้อน สลอดี สารหนู พรอท ซีแมลงสาบ เป็นต้น ทำให้สารที่มีพิษมาก มีฤทธิ์อ่อนลงสามารถนำมาใช้ทำยาได้

สมุนไพรที่มีฤทธิ์แรง

1. **เข้าค่า** เป็นไม้ขนาดเล็ก ใบกลมโตขนาดเท่าใบพุทรา ก้านใบเล็ก มียางที่หัว ใบและต้นสรรพคุณ หัวเป็นยาแก้เสมหะและโลหิตภายใน ยางรับประทานมากทำให้ท้องร่วงอย่างแรง อ่อนเพลีย เสียน้ำมากจนถึงแก่ชีวิตได้ สรรพคุณทางยา ฆ่าพยาธิภายนอก แก้ฟกบวม แก้คุดทะราด ยางใช้ผสมทำดินปืน ทำดอกไม้เพลิง ใส่อาหารหมักดอง
2. **น้ำประสานทอง** รสหวาน ในตำรับยาโบราณใช้น้ำประสานทองจีนระตุก่อนทำยา ก่อนผสมยาหรือใช้เป็นน้ำกระสายยา
สรรพคุณ เป็นยาฆ่าเชื้อโรคอย่างอ่อน แก้เม็ดยอดในปาก กัดฝ้าละอองในปากและลิ้น
น้ำประสานทองเทศ สรรพคุณ แก้ริดสีดวงอันเกิดในคอ แก้ไข้ผอมเหลือง แก้ริดสีดวงตา ริดสีดวงทวารหนัก แก้ฟกบวม แก้ลมอันพรรตัก แก้หืดไอและมองคร่อ
3. **ยาดำ** ได้จากยางของต้นว่านหางจระเข้
สรรพคุณ ใช้เป็นยาถ่ายอย่างแรง
4. **รงทอง** เป็นไม้ยืนต้นขนาดกลางถึงขนาดใหญ่
สรรพคุณ ยางของรงทองมีรสเอียนเบื่อ ใช้เป็นยาถ่ายอย่างแรง ใช้ถ่ายลมและน้ำเหลือง ถ่ายเสมหะและโลหิตภายนอก ใช้ฝนกับน้ำกะทิสด ทาแก้แผลพุพอง น้ำเหลืองเสีย แก้ปวด
5. **รักใหญ่ (รักหลวง)** เป็นไม้ยืนต้นขนาดกลางถึงขนาดใหญ่ ดอกเป็นช่อสีขาวใหญ่ โปรงและเป็นขนคล้ายช่อมะม่วง เมล็ดสีดำโตเท่าปลายนิ้วก้อย มีจานรองเป็นปีกสีม่วง 5 ปีก แผลออกเป็นรูปดาวกระจาย เมล็ดเรียกว่า ลูกรักเทศ มีรสขมฝาด ช่วยย่อยอาหาร แก้ปากคอบ่อยแก้โรคฟัน โรคคุดทะราด ริดสีดวง แก้ไส้เลื่อนในกระเพาะเบา บางตำรับใช้เปลือกเป็นยาบำรุงกำลัง เป็นยาขับเหงื่อ ทำให้อาเจียน ยางเป็นยาถ่ายอย่างแรงและ

กัณฑ์สด ใช้ผสมกับยางสลัดไดเป็นยารักษาโรคผิวหนัง ชี้กลาก รักษาริดสีดวง (ยางรักดำ มีฤทธิ์ทางเมาเบื่อ และถ่าย รับประทานมากทำให้ถ่ายมากหมดกำลังอาจถึงชีวิตได้ สรรพคุณทางยา ถ่ายน้ำเหลืองเสีย ถ่ายอุจจาระธาตุ ถ่ายพยาธิและเสมหะ)

6. ลำโพง ลำต้นสูงประมาณ 2 เมตร ลำโพงมี 2 ชนิด คือลำโพงแดง หรือลำโพงกาสลัก และลำโพงขาว (มะเขือบ้า) ประโยชน์ทางยา รากลำโพง รสเมา หวานเล็กน้อย สรรพคุณ แก้พิษฝีกาฬทั้งปวง รากลำโพงฝนทาภายนอกเป็นยาดับพิษร้อนแก้พิษฝี แก้ปวดบวมอักเสบภายใน ใช้รากสุ่มเป็นถ่าน เป็นยาเย็น แก้ไข้เชื่อมซึ่ม และไข้กาฬ เมล็ดมีฤทธิ์แรงทางเมาเบื่อ หลอนประสาท รับประทานมากทำให้เสียสติ ตาแข็ง หายใจขัด สรรพคุณทางยา คั่วให้หมดน้ำมัน เป็นยาแก้ไข้พิษ ไข้ที่ทำให้กระสับกระส่าย บำรุงประสาท ดอกหวานสุบแก้หอบหืด แก้ริดสีดวงจมูก

7. สบู่ขาว เป็นไม้ยืนต้นขนาดกลาง ผลมี 3 พู คล้ายเมล็ดสลัด ในเมล็ดมีน้ำมัน สรรพคุณ เป็นยาถ่ายอย่างแรง บางตำรับใช้ใบและเนื้อไม้ แช่อาบ เป็นยาแก้พิษตานซาง ยางผสมกับเกลือกวาดคอแก้ปากและลิ้นเปื่อยพุพอง ลิ้นเป็นฝ้า เป็นละออง

8. สบู่แดง สรรพคุณ เมล็ดเป็นยาถ่ายอย่างแรง รับประทานมากท้องร่วงอย่างแรง คลื่นไส้อาเจียน กดหัวใจ กดการหายใจ ถึงเสียชีวิตได้ สรรพคุณทางยา นำเมล็ดมาเผาให้สุก รับประทานถ่ายอุจจาระธาตุ ทำให้อาเจียน ตำพอกบาดแผล แก้โรคผิวหนัง

9. สลัดได เป็นไม้พุ่มเกี่ยวกับกระบองเพชร พญาไร้ใบ ยางสลัดได รสเบื่อเมา ขมเล็กน้อย มีฤทธิ์แรงในทางถ่าย รับประทานมากถ่ายมาก ทำให้หมดกำลัง อ่อนเพลียอาจถึงชีวิตได้ สรรพคุณ ถ่ายเสมหะและโลหิต ถ่ายพยาธิ น้ำเหลืองเสีย ถ่ายอุจจาระ ถ่ายพิษตานซาง สลัดไดเผาเป็นถ่าน ทำน้ำด่างมีสรรพคุณแก้ฟกบวม แก้จุกเสียด แก้ผอมเหลือง แก้อัมพาต แก้หืดไอ เจริญไฟธาตุ แก้พรรดิก

10. สลัด เป็นไม้พุ่มขนาดย่อมถึงขนาดกลาง ผลกลมยาวเป็นพู สรรพคุณ ใบแก้ตะมอย ดอกฆ่าเชื้อโรคกลาก และคุดทะราด ผลแก้ลมอัมพฤกษ์ เปลือกแก้เสมหะอันค้างอยู่ในอกและคอ รากแก้โรครื่น เมล็ดเป็นยาถ่ายอย่างแรง หากรับประทานมากจะถ่ายมากเป็นอันตราย ทำให้อ่อนเพลีย เสียน้ำในร่างกายอาจถึงแก่ชีวิตได้ สรรพคุณ ถ่ายเสมหะและโลหิต ถ่ายน้ำเหลืองเสียและถ่ายพยาธิ น้ำมันในเมล็ดสลัดมีพิษร้อนคอไซร์ปวดมวนและระบาย ก่อนใช้ผสมยาต้องทำให้ฤทธิ์อ่อนลงโดยการคั่วให้เกรียมหรือเอาเมล็ดใส่ในข้าวสุก ปั่นเป็นก้อนแล้วต้มให้นานๆ หรือเอาเมล็ดสลัดใส่ไปปลาร้าทิ้งไว้ 3 วันจึงนำมาตากแห้ง แล้วจึงใช้ผสมยา เป็นยาระบาย รากสลัดรสร้อนถ่ายเสมหะ โลหิตและลม

11. แสดงใจ (โกฐกะลั้ง) เป็นไม้ยืนต้นขนาดกลางถึงใหญ่ ลูกแสดงใจ รสเมาเบื่อ ขมเล็กน้อย หาก รับประทานมากทำให้ชักกระตุกและอาจถึงตายได้ สรรพคุณ ตัดไข้ บำรุงหัวใจ บำรุงประสาท แก้พยาธิผิวหนัง แก้ลมอันกระเพื่อมในอุทร ฤทธิ์เป็นยาระบาย ก่อนนำมาใช้ต้องทำให้ฤทธิ์อ่อนลงโดยการนึ่งหรือตุ๋น

12. ชาดก้อน ชาดมีหลายชนิด ประกอบด้วย ชาดก้อน ชาดจอบเส ชาดหระคุณจีน ชาดหระคุณไทย ชาดผง ชาด มีลักษณะเป็นสีแดง ชาดหระคุณไทยมีสีเหลือง ชาดก้อนมีสีแดงเข้มเป็นเงา สรรพคุณชาดต่างๆ มีรสเย็น บำรุงตับปอดให้สมบูรณ์เป็นยาดับพิษ แก้โรคในกระดูก

13. ดินประสิว (ดินประสิ้วขาว, ดินประสิ้วเหนือ) เป็นกรดชนิดหนึ่งที่ได้จากมูลค้างคาว ตัดพิษกษัย เจริญอาหารบางตำรับใช้เป็นยาแก้โรคอัมพาต บำรุงประสาท บำรุงหัวใจ

14. **สารหนู** เป็นแร่ชนิดหนึ่ง ฤทธิ์เฝ้ายา รับประทานมากทำให้ชักกระตุกและเสียชีวิตได้ สรรพคุณ รักษาเลือดเนื้อและหนังไม่ให้เน่าเปื่อย แก้โรคผิวหนัง โรคมะเร็ง คุดทะราด โรคเรื้อน แก้ประดง รักษา น้ำเหลืองเสีย
15. **ยางตาตุ่ม** มีฤทธิ์แรงในทางถ่าย รับประทานมากถ่ายมาก ทำให้หมดกำลังอาจถึงชีวิตได้ สรรพคุณ ถ่ายพยาธิ ถ่ายโลหิตและเสมหะ ถ่ายอุจจาระธาตุ
16. **ยางฝิ่น** มีฤทธิ์แรงในทางเมาเบื่อ ระงับประสาท รับประทานมากทำให้หมดสติ อาจเสียชีวิตได้ สรรพคุณ ทางยา แก้ปวดเมื่อยตามร่างกาย แก้โรคบิด (เป็นยาเสพติด)
17. **กัญชา** มีฤทธิ์แรงในทางเมา ทำให้ประสาทหลอน รับประทานมากทำให้เสียชีวิต เป็นบ้า สรรพคุณ ทางยา แก้ประสาทพิการ ช่วยเจริญอาหาร
18. **พระขรรค์ไชยศรี (หนาวเดือนห้า)** มีฤทธิ์แรงในทางขับเหงื่อทำให้กายเย็นมาก รับประทานมากอาจเป็นอันตรายถึงชีวิต สรรพคุณ ทางยา แก้ไข้ ดับพิษร้อน ลดความร้อนในร่างกาย ขับเหงื่อ
19. **ปรอท** มีฤทธิ์แรงในทางเมาเบื่อ รับประทานมากทำให้เปื่อยพุพองและเบื่อเมาถึงชีวิตได้ สรรพคุณ ทางยา แก้มะเร็ง คุดทะราด โรคเรื้อน รักษาโรคผิวหนังและน้ำเหลืองเสีย
20. **จุนสี** มีฤทธิ์แรงทางกัดทำลาย รับประทานมาก กัดทำลายกระเพาะอาหารและลำไส้ ทำให้ฟันโยกหลุด สรรพคุณ ทางยา กัดหัวฝี หัวหูด รักษา คุดทะราด รักษา ฟัน
21. **ยางเทพทาโร** มีฤทธิ์แรงในทางถ่าย รับประทานมากถ่ายมากและเสียน้ำอ่อนเพลียถึงชีวิตได้ สรรพคุณ ทางยา ถ่ายพยาธิ ถ่ายน้ำเหลืองเสีย

ตัวอย่างยาตำรับที่ประกอบด้วยสมุนไพรที่มีฤทธิ์แรง

- ❖ **ยาพรหมภักตร์** (คัมภีร์ธาตุบรรจบ) โกฐทั้งห้า เทียนทั้งห้า สิ่งละส่วน ตรีผลา ตรีภูก เปราะหอม ผลเอ็น สิ่งละ ๒ ส่วน ผลจันทร์ กานพลู การบูร ชิง ยาดำ สิ่งละ ๔ ส่วน ยางสลัดไดประสะตามวิธี ๒๐ ส่วน ทำเป็นจุนเอาหน้าเปลือกมะรุมนต้มเป็นกระสาย บดทำเป็นเม็ดไว้ให้กิน ชำระประเมหะเมือกแลตามกำลังขับทั้งลมคุดทวารให้เปิดอุจจาระเสียให้เป็นปกติ แก้ปวดมวน
- ❖ **ยามหาพรหมภักตร์** (คัมภีร์ธาตุบรรจบ) โกฐสอ โกฐเขมา โกฐหัวบัว โกฐขลุ่ยมั่งสี เทียนดำ เทียนขาว สิ่งละส่วน เปราะหอม ผลเอ็น ผลผักชีทั้งสอง ผลโหระพาเทศ สิ่งละ ๒ ส่วน รากส้มกุ่มน้อย เปล้าน้อย สิ่งละ ๓ ส่วน หักคุดเทศประสะ ยาดำ สิ่งละ ๔ ส่วน ตรีภูก มหาหิงค์ กานพลู การบูร สิ่งละ ๕ ส่วน สมอไทย ๘ ส่วน ยางสลัดไดประสะ ๒๔ ส่วน ทำเป็นจุนเอาหน้าโสฬสเบญจกุลเป็นกระสาย บดทำเป็นเม็ดไว้ให้กินตามกำลัง อุจจาระธาตุซึ่งวิปริตอันเกิดแต่กองวาโย
- ❖ **ยาปัญญาคงคา** (คัมภีร์ประถมจินดา) ประกอบด้วย หอยแครงเผา ใบตำลึงตัวผู้ สารส้ม น้ำประสานทองสะตุ ดินประสิ้วขาว ดินสอพอง รวมยา ๖ สิ่ง เสมอภาคบดทำแท่ง ถ้าจะกวาดละลายน้ำมะนาวกวาด ถ้าจะขโหมละลายน้ำชาข้าวสำหรับแก้ชางโค
- ❖ **ยาแก้ชางแดง ชางฝ้าย ชางกระดุก** (คัมภีร์ประถมจินดา) เปลือกพิมพการัง มูลแมลงสาบ หนึ่ง กระเบนเผา ลิ่นทะเลปิ้ง น้ำประสานทองสะตุ เมล็ดในมะนาว ผลเบญจกานี ชาตหรรคเทศ ชาตหรรคจัน ชาตจอบแสด ผาหอยโข่งเผา รังหมาล่า กระเทียมกรอบ ดิงเกลือม พิมเสนเกล็ด เสมอภาคทำเป็นจุน บดป็นเป็นแท่ง ละลายน้ำมะนาวกวาดแก้ชางทั้งปวง

❖ ยาชุมชนควาโย (คัมภีร์ขวดาร) แก้มในเส้นแผลผิวหน่ง ในโลหิต ในกระดูก ในเนื้อ แลอาการที่ต่างๆ ยาประกอบด้วย ผลข้าพลู่ สะค้ำน ตีป्ली महाหिंगค์ ยาตำ ตรีผลา ไพล กระทือ กระจาย ข้า คนที่สอทั้ง ใบทั้งผล เข้าค่า สมุลแว้ง ดองดิ่ง ผิวมะกรูด มะนาว หักคุดหน่งสอง เปล้าทั้งสอง กระจวาน กานพลู เทียนทั้ง ๕ โกฎสอ สารส้ม เกลือสินเธาว์ น้ำประสานทอง กรุงเขมา ใบสะเดา ใบเปราะหอม เอาสิ่ง ละ ๒ สลิ่ง พริกไทย ๔ บาท กระจเทียม ๕ บาท ขิงสด ๘ บาท ผลสลอด ๓ สลิ่ง เอาน้ำส้ม ๘ ประการ เป็นกระจสาย บดปั่นแท่งเท่าผลมะแว้ง ละลายน้ำผึ้งรวงพิมเสน ร้ำหัดกินบำบัดลม ๑๐๐ จำพวก

เอกสารอ้างอิง

กองการประกอบโรคศิลป์ สำนักงานปลัดกระทรวงสาธารณสุข. *ตำราแพทย์แผนโบราณทั่วไป สาขาเภสัชกรรม*. โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์แห่งประเทศไทย กรุงเทพฯ, ๒๕๔๑.

ชยันต์ พิเชียรสุนทร, แม้นมาศ ขวลิตและวิเชียร จีรวงศ์. *คำอธิบาย ตำราพระโอสถพระนารายณ์*. สำนักพิมพ์อมรินทร์ กรุงเทพฯ, ๒๕๔๔.

นิจศิริ เรืองรังษี. ภาควิชาเภสัชเวท คณะเภสัชศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. *เครื่องเทศ*. โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พิมพ์ครั้งที่ ๓, ๒๕๔๒.

มูลนิธิฟื้นฟูส่งเสริมการแพทย์ไทยเดิม. *ตำราเภสัชกรรมไทย ตอนที่ ๑*. โรงพิมพ์วิญญูณ กรุงเทพฯ, ๒๕๔๑.

สมาคมเภสัชและอายุรเวชโบราณแห่งประเทศไทย. *พจนานุกรมแพทย์ - เภสัชไทย*. สำนักพิมพ์โชคชัย เทเวศร์ พระนคร, ๒๕๐๗.

เสงี่ยม พงษ์บุญรอด. *ไม้เทศเมืองไทย สรรพคุณของยาเทศและยาไทย*. เกษมบรรณกิจ กรุงเทพฯ, ๒๕๑๘.

หน่วยข้อมูลสมุนไพร คณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล. *ศัพท์แพทย์ไทย*. บริษัท ประชาชน จำกัด, ๒๕๓๕